

AVTOBUS TRANSPORTINI BOZOR SHAROITIGA RIVOJLANTIRISH
STRATEGIYASINI ISHLAB CHIQUISH

Nasirov Ilxam Zakirovich

Andijan mashinasozlik instituti,

Transport logistikasi kafedrası professori, t.f.n,

Email:nosirov-ilhom59@gmail.com

Tel:+998934428025

Alijonov Xabibullo Avazbek o'g'li

Andijan mashinasozlik instituti,

"MICHA "kafedrası asistenti

Email:habibulloalijono39@gmail.com

Tel:+998937037710

Yo'ldashev Vohidjon Tohirjon o'g'li

Andijan mashinasozlik instituti,

"Transport logistika" yo'nalish talabasi

Email:vohidjonyoldoshev97@gmail.com

Tel:+998972736090

Annotatsiya *So'nggi o'n yilliklarda rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarda shahar avtobuslari xizmatlarini ko'rsatish uchun turli mexanizmlar qabul qilingan . Raqobat tanlovi shahar avtobus xizmatlarini sotib olishning standart usuli hisoblangan bo'lsa-da, uni tayyor yechim sifatida ko'rib chiqish mumkin emas.*

Shartnomalar tabiatan to'liq emas va tender o'tkazilgandan so'ng, sobiq oppportunizmning oldini olish uchun ular to'g'ri nazorat qilinishi kerak. Bundan tashqari, rivojlanayotgan mamlakatlarda, umuman olganda, nazorat qiluvchi organlar zaif va davlat shartnomalarini nazorat qilish imkoniyatlari cheklangan. Ushbu maqola rivojlanayotgan mamlakatlarda davlat tenderlarida raqobatni kuchaytirishi va shartnoma muddati davomida xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilashi mumkin bo'lgan harakatlarni to'plash uchun adabiyotlarni ko'rib chiqishga qaratilgan.

**DEVELOPING A STRATEGY FOR THE DEVELOPMENT OF BUS TRANSPORT
TO MARKET CONDITIONS**

Annotation *In recent decades, various mechanisms have been adopted to provide city bus services in developed and developing countries. Although competitive bidding is considered a standard way of procuring city bus services, it cannot be considered a ready-made solution.*

Contracts are inherently incomplete and should be properly monitored once tendered to avoid ex opportunism. In addition, developing countries generally have weak regulatory

authorities and limited capacity to monitor public contracts. This paper aims to review the literature to gather actions that can enhance competition in public tenders in developing countries and improve service quality during the contract period.

РАЗРАБОТКА СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ АВТОБУСНЫХ ПЕРЕВОЗОК К УСЛОВИЯМ РЫНКА

Аннотация *В последние десятилетия были приняты различные механизмы обеспечения городских автобусных перевозок в развитых и развивающихся странах. Хотя конкурсные торги считаются стандартным способом закупки услуг городских автобусов, их нельзя считать готовым решением.*

Контракты по своей сути являются неполными, и после их проведения их следует должным образом контролировать во избежание экс-оппортунизма. Кроме того, развивающиеся страны, как правило, имеют слабые регулирующие органы и ограниченные возможности для мониторинга государственных контрактов. Целью данного документа является обзор литературы и сбор мер, которые могут повысить конкуренцию в государственных тендерах в развивающихся странах и улучшить качество услуг в течение срока действия контракта.

O'tgan o'n yilliklardagi tajribalar tahlilni boyitishi va hozirgi ehtiyojlarga mos ravishda qayta ko'rib chiqilishi mumkin. Qisqa muddatda tartibga solishning oqibatlarini foydalanuvchilarga foyda keltirdi, chunki kutish vaqtlari qisqardi va eng yaqin avtobus marshrutigacha bo'lgan masofa qisqardi. Ushbu qisqacha kirishdan so'ng, keyingi bo'lim avtobus bozorida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan bozor nosozliklariga oydinlik kiritadi (ayniqsa, u tartibga solinmaganda). 3- bo'limda tanlov savdolarining asosiy afzalliklari umumlashtiriladi [1,2].

4-bo'lim bozor uchun raqobatni kuchaytirish, hokimiyat va operatorlar o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash va xizmat sifatini yaxshilash uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan strategiyalarni muhokama qiladi. Nihoyat, 5- bo'lim maqolani yakunlaydi. Hech qanday kirish to'siqlari bo'lmagan stsenariyda istalgan operator butun hudud bo'ylab liniyalarni ishga tushirishi mumkin. Tartibga solishsiz, ayniqsa aholi gavjum va zich hududlarda, bozordagi raqobat moliyaviy va ekologik nuqtai nazardan ham agressiv va barqaror bo'lishi mumkin. Bunday vaziyatlarda, o'zaro subsidiyalar daromadlardan norentabelgacha bo'lgan yo'nalishlar faqat hukumat tomonidan o'rnatilishi va tartibga solinishi bilan amalga oshiriladi. Yuqori xarajatli hududlar va arzon hududlar o'rtasidagi o'zaro subsidiyalar davlat yoki tartibga solinadigan xususiy monopoliyalar tomonidan ko'rsatiladigan davlat xizmatlarining asosiy xususiyati hisoblanadi. Ushbu o'zaro subsidiyalarning asosiy motivlari boylikni qayta taqsimlashdir. Ommaviy tenderda hukumat g'olibni belgilangan hududdagi eksklyuzivlik huquqi evaziga ijtimoiy rolga ega bo'lgan liniyalarni ishlatishga majbur qilishi mumkin. Davlat xizmatlari

narxini tartibga solish qashshoqlikni kamaytirish uchun markaziy o'rin tutadi. Shunga qaramay, mutlaqo ochiq va raqobatbardosh bozor katta va haddan tashqari ko'p sonli kichik va mustaqil operatorlarning kirishiga imkon berdi. Bozor juda gavjum bo'lganligi sababli, raqobat yirtqich va moliyaviy jihatdan nosog'lom bo'la boshladi [3,4].

Avtobuslar zaxirasi juda ko'p bo'lib qoldi va operatsiyalar faqat eng jozibador va gavjum joylarga qaratilgan bo'lib, kambag'al va tarqoq (past zichlikdagi) hududlarni e'tiborsiz qoldiradi. Masalan, deregulyatsiya davrida Chilidagi Santyagoda atrof-muhit muammolari (issiqxona gazlari emissiyasi) bo'lgan, chunki avtobuslar markaziy hududlarda harakatlanadi. Bu holat ushbu hududlarda havo sifatini yomonlashtirib, sog'liq muammolarini keltirib chiqardi va tirbandlikni kuchaytirdi. Tijoriy jihatdan foydali bo'lmagan marshrutlar va ijtimoiy istisno shunga qaramay, ta'kidlash joizki, rivojlangan mamlakatlarda o'zaro subsidiyalari rentabellikdan norentabelgacha regressiv ta'sir ko'rsatishi mumkin. Rivojlangan mamlakatlarda suburbanizatsiya fenomeni ko'pincha kam zichlikdagi yuqori daromadli va yuqori avtomashinalarga ega bo'lgan hududlarni yaratdi, bu esa kamomad avtobus ishiga ega.

Shu ma'noda, odatda kam daromadli va avtomashinaga ega bo'lgan jamoat transportidan ko'proq foydalanadigan hududlar ko'proq boy hududlarni subsidiyalashi mumkin [5,6].

Keng nuqtai nazardan, bozor muvaffaqiyatsizliklariga misollar: raqobatning muvaffaqiyatsizligi; miqyosda daromadlarni oshirish (kuchli bozor kuchi va monopoliya xususiyatlari); davlat tovarlari bilan ta'minlanmaganligi; tashqi ta'sirlar; ma'lumotlarning buzilishi; ishsizlik; inflyatsiya; boylarning teng taqsimlanmaganligi; va adolatsiz bozor amaliyotlari. O'ziga xos tarzda, bu kamchiliklar shahar avtobus bozorida tartibga solish mavjud bo'lmaganda yoki yaxshi qo'llanilmaganda ham mavjud. Turli mualliflar shahar avtobuslari bozori bilan bog'liq katta nosozliklarni aniqladilar, ular keyingi muhokama qilinadi [7-10].

1-rasm. Shahar avtobus bozoridagi bozor muvaffaqiyatsizliklari

Shahar atrofidagi va tarqoq hududlardagi ba'zi yo'nalishlar talab yo'qligi sababli tijorat nuqtai nazaridan amalga oshirib bo'lmaydigan bo'lishi mumkin. Bundan tashqari, rivojlanayotgan mamlakatlarda bu hududlar markaziy hududlarga qaraganda kambag'alroqdir. Shu sababli, tartibga solinmagan bozorda periferik hududlar muntazam liniyalarga xizmat ko'rsatmasdan qolishi mumkin, bu esa ijtimoiy istisno jarayonini kuchaytiradi. Chilining Santyago shahridagi shahar avtobus xizmatlarini tartibga solish bo'yicha tajribani alohida ta'kidlash kerak. Boshqaruvsiz bozor istiqbolida raqobat o'yinchilar o'rtasida hamkorlik qilmaslik xatti-harakatlariga olib kelishi mumkin. Avtobus bozorida operatorlar bozor ulushini yo'qotishdan qo'rqib, bir-birlari bilan hamkorlik qilishdan ko'ra izolyatsiyani afzal ko'rishlari mumkin. Shunday qilib, turli operatorlar tomonidan boshqariladigan yo'nalishlar o'rtasida tariflar va jadvallarni birlashtirish qiyin. Yangi Zelandiyada 2005 yildan 2008 yilgacha bo'lgan davrda jamoat transporti qonunchiligi va shartnoma xizmatlarini sotib olish bo'yicha tegishli tartib-qoidalarini keng ko'lamli ko'rib chiqish amalga oshirildi [8,11]. Asosiy topilmalardan biri mintaqaviy transport organlari turli operatorlar tomonidan ko'rsatiladigan xizmatlar o'rtasida integratsiyaga erishishda qiyinchiliklarga duch kelganligi (ayniqsa, ba'zi xizmatlar tijoriy, boshqalari esa raqobatbardosh tender orqali taqdim etilgan hollarda) bo'ldi. Sohail, Maunder va Cavill rivojlanayotgan mamlakatlarning uchta shahrida, mos ravishda Kolombo (Shri-Lanka), Faysalobod (Pokiston) va Dar es-Salam (Tanzaniya) shaharlarida shahar transporti sohasida tartibga solish (va deregulyatsiya) bo'yicha tadqiqot o'tkazdilar. Ularning xulosasiga ko'ra, tartibga solishning bekor qilinishi asosiy maqsad foydani maksimal darajada oshirish bo'lgan individual operatorlar (mikroavtobus yoki umumiy taksi xizmatlari) sonining ko'payishiga olib keldi [12-14].

Ularning so'zlariga ko'ra, haydovchining yo'lovchilarni olish/tushirishdagi ehtiyotsiz xatti-harakati yo'lovchilar xavfsizligi va qulayligiga ta'sir qilib, shahar atrof-muhitiga putur yetkazmoqda. Shuningdek, avtomashinalar kam profilaktika bilan ishlayotgani, shu bois marshrutda nosozliklar tez-tez uchrab turishi qayd etildi.

Kirish uchun hech qanday to'siq bo'lmasa, ko'chalarda raqobat kuchli bo'lishi mumkin. Operatorlar yo'lovchilar uchun erkin kurashishlari va bozor ulushini olish uchun turli strategiyalarni qabul qilishlari mumkin. Bu agressiv haydashga olib

kelishi mumkin, chunki haydovchilar tez haydashlari va avtobus bekatlariga raqobatdan oldinroq borish uchun xavfli manevrlar qilishlari mumkin. Ba'zi hollarda haydovchilar yo'lovchilarni minish uchun avtobus bekatlari tashqarisida to'xtashlari ham mumkin [16,17].

Yuqorida aytib o'tilganidek, butunlay ochiq bozor turli xil zararli tashqi ta'sirlarga olib kelishi mumkin. Ulardan biri moliyaviy barqarorsizlikdir. Boshqa bozorlar bilan taqqoslaganda, avtobus bozorida mahsulotlar o'rtasida katta farqlar yo'q; ya'ni

mahsulotning o'zi mohiyatan sayohatdir. Cheklov huquqlariga oid yana bir masala Estache va Gomes-Lobo tomonidan tushuntirilgan. Ularga ko'ra, shahar avtobus bozori ochiq bo'lsa, rasmiy va norasmiy (odatda kichikroq transport vositalari va sifatsiz) kompaniyalar yo'lovchilar uchun kurashishi mumkin, ikkinchisi esa yo'lovchilarni birinchisidan "o'g'irlaydi". Bunday xatti-harakatlar rasmiy kompaniyani investitsiyalarni kamaytirishga undashi mumkin, bu esa xizmat sifatini pasaytiradi. Yo'l chetlari davlat mulki bo'lganligi sababli, bu "biznes o'g'irlash" dan qochishning hech qanday usuli yo'q, rasmiy kompaniya o'zining dastlabki sarmoyasini tiklay olmaydi. Buni bilgan holda, rasmiy kompaniya birinchi navbatda sarmoya kiritmaydi, talab paydo bo'lmaydi va jamoat transporti xizmati yo'qolishi mumkin [18-20].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. Alijonov Xabibullo Avazbek o'g'li, Termoplast avtomat moshinalarni tayyor maxsulotni olish jarayonini avtomatlashtirish, INNOVATIONS IN TECHNOLOGY AND SCIENCE EDUCATION, ISSN 2171-381X.
2. Gaffarov Makhammatzokir Toshtemirovich , Nasirov Ilham Zakirovich , Sobirova Tursunoy Abdipatto kizi , Hakimov Mavlonbek Solijon ugli. (2023). Recovery Of Fines From Drivers Of Foreign Vehicles. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 3589–3591. <https://doi.org/10.47750/pnr.2023.14.03.446>.
3. Nasirov Ilkham Zakirovich- Ph.D., Gaffarov Mukhammadzokir Toshtemirovich , Doctoral Student. (2023). Consequences Of Complete And Undercombustion Of Fuel. *Journal of Pharmaceutical Negative Results*, 3597–3603. <https://doi.org/10.47750/pnr.2023.14.03.448>.
4. Alijonov Xabibullo AUTOMATIC IRRIGATION SYSTEM WITH TEMPERATURE MONITORING USING ARDUINO. UNIVERSAL JOURNAL OF TECHNOLOGY VOLUME 1ISSUE1. 2023
5. Intelligent Mechatronic Systems Library of Congress Control Number: 2012950394Springer-Verlag London 2013
6. Alijonov Xabibullo Avazbek o'g'li, Termoplast avtomat moshinalarni tayyor maxsulotni olish jarayonini avtomatlashtirish, INNOVATIONS IN TECHNOLOGY AND SCIENCE EDUCATION, ISSN 2171-381X.
7. NASIROV ILXAM ZAKIROVICH, NURDINOV MURODALI ALIJONOVICH, GAFFAROV MUKHAMMADZOKIR TOSHTEMIROVICH, XAYDAROV MURODJON AKBARALIYEVICH, TO'RABOYEV HOLMUROD RUSTAMJON O'G'LI. CONDUCTING LESSONS IN INVENTIVE METHODS// The Seybold Report- Seybold Publication, Box 644, 428 E. Baltimor Ave. Media, PA 19063. 227-234 p. <https://www.seyboldreport.org/issues>
8. Nasirov Ilham Zakirovich, Nurdinov Murodali Alijonovich, Nosirov Bahodirjon, Kuzibolaeva Dilnoza Tukhtasinovna, Obidzhonova Gulizebo Shukhratbek kizi.

EFFECT OF SYNTHESIS GAS SUPPLY ON ENGINE PERFORMANCE// MSW MANAGEMENT -Multidisciplinary, Scientific Work and Management Journal. ISSN: 1053-7899, Vol. 33 Issue 2, December – 2023, Pages: 125-132.
<https://mswmanagementj.com/index.php/home/article/view/50>

9. Alijonov Xabibullo Avazbek O'g'li, . (2023). USING MODELS OF ELECTRIC ACTUATORS IN THE FACTORY. *The American Journal of Engineering and Technology*, 5(11), 15–24. <https://doi.org/10.37547/tajet/Volume05Issue11-04>

10. Alijonov Xabibullo, & Xoshimov Dilmuhammad. (2023). SUYUQLIKLARDA SATH O'LCHASH USULLARINI AVTOMATLASHTIRISH. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8144466>

11. MUMINOVICH, S. A., & ZAKIROVICH, N. I. (2022). PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF MULTIMODAL TRANSPORTATION TECHNOLOGY. *Saybold Report (TSRJ): Saybold Publications, Box, 644(428)*, 468-475.

12. Насиров, И. З. Солиев Бобуржон Абдираим Коулс.(2022). *ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СИСТЕМЫ ADAS ДЛЯ ПОМОЩИ ВОДИТЕЛЯМ. Американский журнал междисциплинарных исследований и разработок*, 5, 94-105.

13. Xabibullo Alijonov, Azamov Bahromjon, & Abzalov Kamoliddinxo'ja. (2023). AUTOMATIC IRRIGATION SYSTEM WITH TEMPERATURE MONITORING USING ARDUINO. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8144461>

14. Xabibullo Alijonov. (2023). INTELLIGENT ELEVATOR CONTROL AND SAFETY MONITORING SYSTEM. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8144452>

15. Насиров, И. З., & Гаффаров, М. Т. (2021). ЭЛЕКТРОННАЯ СИСТЕМА ПЛАТЕЖЕЙ В АВТОБУСАХ. *Естественнонаучный журнал «Точная наука*, 117, 2-5.

16. Саидкамоллов Исломжон Рахматулло угли и Насиров Ильхам Закирович. (2022). МОДЕЛИРОВАНИЕ ПРОЦЕССА ВЫБОРА ОПТИМАЛЬНОГО ТИПА ПОДВИЖНОГО СОСТАВА ДЛЯ ПЕРЕВОЗКИ ЛЕКАРСТВ ДО ПОТРЕБИТЕЛЯ. *Всемирный бюллетень социальных н*

17. Alijonov Xabibullo, Xoshimov Dilmuxammad, & Muxammad Aminov. (2023). AUTOMATIC IRRIGATION SYSTEM WITH TEMPERATURE MONITORING USING ARDUINO. <https://doi.org/10.5281/zenodo.8018631>.

18. Termoplast avtomat moshinalarni tayyor maxsulotni olish jarayonini avtomatlashtirish. AX Avazbek o'g'li, IM Zoxidjon o'g'li, IM Kozimjon o'g'li... - *Innovations in Technology and Science Education*, 2023.

19. Nasirov Ilxam Zakirovich, & Akromjonova Sayyoraxon Baxtiyor qizi. (2023). YO'L BOSHQARUVINI INTELLEKTUAL AXBOROT TIZIMLARI ASOSIDA AVTOMATLASHTIRISH . *Journal of New Century Innovations*, 21(4), 122–127. Retrieved from <http://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/3070>

20. Xaydarov Murodjon Akbaralievich, Nasirov Ilxam Zakirovich. ANDIJON SHAHRIDA AHOLI YUKLARINI LOGISTIK TASHISHNI TASHKIL ETISH

